

Streszczenie rozprawy doktorskiej W kadrze i poza nim. Fabularne filmy Grzegorza Królikiewicza

Celem niniejszej rozprawy jest analiza fabularnych filmów Grzegorza Królikiewicza. Autor opisuje formę i znaczenie dzieł reżysera, osadza je w kontekstach rzeczywistości społeczno-politycznej PRL-u, przedstawia genezę, przebieg kolaudacji, problemy z cenzurą, recepcję wśród krytyki i publiczności, weryfikuje założenia i praktyczne zastosowanie teorii przestrzeni poza kadrem. Zdecydowano, by nie analizować wszystkich filmów artysty, wybrano zaś cztery reprezentatywne tytuły: *Na wylot* (1973), *Wieczne pretensje* (1975), *Tańczący jastrząb* (1978), *Zabicie ciotki* (1985). Jednocześnie uznano, że niezbędnym do zrozumienia osobowości Grzegorza Królikiewicza jest opis wczesnego etapu jego biografii i twórczości – od narodzin w Aleksandrowie Kujawskim, poprzez lata szkoły, studiów prawniczych i filmowych. Dużo uwagi autor poświęca pierwszym filmom reżysera, ich historii, ze szczególnym uwzględnieniem etiudy *Mężczyźni* (1969/1989), która stała się zapowiedzią konfrontacji na linii Grzegorz Królikiewicz – władze polskiej kinematografii. Zdaniem piszącego rekonstrukcja filmowej ścieżki reżysera, jej kolejnych etapów, trudności i sukcesów może być uniwersalną opowieścią, odsłaniającą mechanizmy działania systemu kinematografii Polski Ludowej, historią o postawie nonkonformisty w świecie, który wymaga pójścia na małe i wielkie ustępstwa.

W dysertacji zastosowane zostały założenia „Nowej Historii Filmu”, w ramach której uwagę badacza powinien absorbować społeczny wymiar filmu. Autora interesuje nie tylko samo dzieło, ale również proces i kontekst jego powstawania. Celem pracy jest uzupełnienie niedostatków wiedzy o filmach fabularnych Grzegorza Królikiewicza, ustalenie podstawowych faktów, a także rekonstrukcja schematów funkcjonowania filmowców w PRL-u. Kluczowymi źródłami, na których bazuje autor są archiwalia: materiały produkcyjne, stenogramy kolaudacji, karty ocen – źródła te dopełnia szeroka kwerenda biblioteczna. Jej naturalnym poszerzeniem są wywiady z uczestnikami i świadkami omawianych wydarzeń. Połączenie tych dwóch rodzajów źródeł daje szansę na rekonstrukcję kulis powstawania filmów Królikiewicza oraz funkcjonowania artysty w Polsce Ludowej.

Dysertacja składa się z wprowadzenia, siedmiu rozdziałów, podsumowania, metryki analizowanych filmów fabularnych, aneksu archiwalnego, filmografii, bibliografii, indeksu filmów oraz osób. Rozdział pierwszy poświęcono początkom życia artysty, przyszłego reżysera. Dopełnieniem tej części jest „okres łódzki”: studia prawnicze, fascynacja Dyskusyjnymi Klubami Filmowymi, pierwsze próby teatralne.

W rozdziale drugim autor opisuje czas studiów Królikiewicza w szkole filmowej: egzamin, pierwsze etiudy oraz dwa krytyczne momenty – strajk w szkole filmowej w marcu 1968 oraz pracę nad niedoszłym filmem dyplomowym *Mężczyźni*, ocenianym przez władze uczelni, decydentów z Wytwórni Filmów Oświatowych i oficjalną cenzurę. Rozdział ten kończy omówienie obrony dyplomu, którego praktyczną częścią była *Wierność* (1969).

W kolejnym rozdziale przedstawiono ścieżkę reżysera prowadzącą od realizacji filmów krótkometrażowych do debiutu fabularnego, a także XI Ogólnopolskiego Festiwalu Filmów Krótkometrażowych w Krakowie, na którym młodzi twórcy zbuntowali się przeciw filmom Kazimierza Karasza oraz jego naśladowcom.

Rozdział czwarty dotyczy *Na wyłot*, jednego z najważniejszych dzieł w dorobku Królikiewicza, będącego emanacją jego autorskiego stylu. Debiut reżysera autor opisuje począwszy od pomysłu, poprzez formę (zdjęcia, dźwięk i muzykę), kończąc na aspektach produkcyjnych, dystrybucyjnych oraz recepcji.

Rozdział piąty poświęcony jest *Wiecznym pretensjom* – drugiemu filmowi fabularnemu reżysera. Przy jego realizacji Królikiewicz napotkał na szereg trudności (konflikt z Kazimierzem Kutzem, próby cenzury przez decydentów z NZK, burzliwą kolaudację, skierowanie filmu do wąskiego rozpowszechniania). Poza aspektami produkcji, cenzury i recepcji autora interesuje także forma filmu (performans) oraz kolejne eksperymenty z przestrzenią poza kadrem.

Rozdział szósty to historia *Tańczącego jastrzębia*, filmu opartego na prozie Juliana Kawalca. Ewenementem w historii kina polskiego jest to, że Królikiewicz zaadaptował powieść dwa razy, po raz pierwszy w teatrze *Toporny* (1975), którego historię autor rekonstruuje. Śledząc dzieje *Tańczącego jastrzębia*, opisuje jego strukturę oraz szczególną rolę, jaką odgrywa w nim materia i przedmioty. Tak jak w poprzednich rozdziałach analiza formy i treści filmu uzupełniona jest o ukazanie przebiegu kolaudacji, pojedynku z cenzurą oraz recepcji. Rozważania o trzech pierwszych filmach Królikiewicza wieńczy podsumowanie, w którym autor wyjaśnia, dlaczego tworzą one tryptyk klęski oraz wspomina o dalszej karierze filmowej Grzegorza Królikiewicza.

Rozdział siódmy poświęcony jest *Zabiciu ciotki*, adaptacji powieści Andrzeja Bursy. Prozę legendarnego poety Królikiewicz inkrustował wierszami artysty, tworząc osadzony w realiach ówczesnej Polski wariant historii znanej ze *Zbrodni i kary* Fiodora Dostojewskiego. Królikiewicza bardziej od zbrodni interesuje sprawa winy i grzechu. W *Zabiciu ciotki* po raz kolejny reżyser pokazuje się jako twórca wciąż poszukujący nowych rozwiązań i próbujący nawiązać dialog z młodym pokoleniem. *Zabicie ciotki* to ostatni film, jaki Grzegorz Królikiewicz zrealizował w Polsce Ludowej. Okres po 1989 roku to cezura, po której zmienia się ustrój, sposób finansowania filmu oraz sama twórczość artysty. W moim odczuciu należy jej poświęcić osobne studia. Między innymi o tym właśnie piszę w podsumowaniu dysertacji.

Konstrukcja niniejszej rozprawy jest chronologiczna, bieg kolejnych rozdziałów wyznaczają etapy życia prywatnego i zawodowego Grzegorza Królikiewicza. Taki układ pracy pozwala na zaprezentowanie filmowej kariery reżysera oraz analizę czynników, które wpływały na formę i treść omawianych dzieł. Pozwala również na realizację głównego celu dysertacji – ukazania skomplikowanej historii filmów fabularnych Grzegorza Królikiewicza na tle epoki oraz środowiska tworzącego polską kinematografię.

Łódź, 28 czerwca 2023 roku